Storja tal-Għaqdiet tal-Kittieba tal-Malti

(Din it-taħdita nqrat minn fuq ir-Rediffwsion nhar il-Ħadd it-23 ta' Frar fid-9:15 a.m.).

Il-*Għaqda tal-Malti* (*Università*) hija l-aħħar waħda fost il-Għaqdiet l-oħra tal-Kittieba tal-Malti li twieldu minn mitt sena 'l hawn meta kienet nibtet fostna l-ewwel waħda, u għal-hekk hija tgħaqqad il-kuruna ta' ward sabiħ li s'issa nġabar mill-qasam tal-kitba letterarja maltija; iżda fejn l-ewwel waħda kienet inħolqot minn għaqda ta' nies imdaħħlin fiż-żmien u fil-professjoni tagħhom, għaqda mibnija fuq sies xjentifku ta' fergħa li l-iskop ewlieni tagħha kien dik tal-progress tal-mediċina u ma' dik tax-xjenzi l-oħra li għandhom rabta magħha, bħalma hi l-istorja naturali, għaqda li dehrilha li fil-publikazzjonijiet tagħha tinqeda b'alfabet xjentifku għall-ismijiet maltin ta' pjanti w annimali, il-*Għaqda tal-Malti* (*Università*) nħolqot fost erba' żgħażagħ studenti universitarji mħeġġin b'nar wisq iżjed qawwi minn dak tan-nies ta' l-ewwel Għaqda li kienet is-*Società Medica*, b'finijiet li kienu jaqblu għal ma' dawk iż-żminijiet ta' għaxar snin ilu, jiġifieri għal dik li hi ħtieġa ta' tagħlim letterarju tal-Malti marbut mal-bżonnijiet morali, nazzjonali, amministrativi u fl-istess ħin akkademiċi tal-ġenerazzjoni ġdida maltija, finijiet li huma wisq akbar u li jħaddnu fergħa għaliha li magħha tiġbed il-fergħat l-oħra kollha li jkollhom jinqdew bl-ilsien malti biex il-poplu jista' jkollu l-vantaġġ li jitgħallem bla tbatija u tfixkil kull għerf li jista' jiswielu għall-pajjiż, u għalih in-nifsu.

It-twelid u l-ħajja tal-*Għaqda tal-Malti* (*Università*) hija għalhekk l-aħħar kapitlu tal-ktieb li s'issa nkiteb tal-Ġrajja tal-Kitba Maltija, u jixraq, għalhekk, illi l-lum, bħala tifkira ta' għeluq il-għaxar snin ta' ħajja li ilha tgħix din il-Għaqda li nsemmu iżjed bir-reqqa kif inħolqot, iżda qabel xejn, biex wieħed ikun jista' jgħożż l-importanza storka tagħha, insemmi wkoll fuq fuq il-ġrajja ta' l-oħrajn li twieldu u għexu qabilha, u kif din tgħaqqad illum fiha nfisha l-mera ta' Xirka Letterarja Maltija.

Kif diġa tarrafna, l-ewwel xirka li tista' tgħid nibtet fostna biex il-Malti jinkiteb skond ma trodd ix-xeħta tiegħu ta' lsien semitku miktub b'ittri latini kienet dik tas *Società Medica* fl-1841, sew sew mitt sena ilu, meta t-Tabib Stefanu Zerafa, Professur ta' l-Istorja Naturali fl-Università ta' Malta u Membru tas-Soċjetà Medica kien qara f'April ta' l-1841 quddiem is-Soċjetà Studju storku filoloġku fuq ilsien Malti u ressaq quddiem il-Membri abbozz ta' alfabet malti li mbagħad sar rapport fuqu minn Kummissjoni magħżula apposta u din wettqitu sabiex is-Soċjetà tinqeda bih. Dan l-alfabet kien imwaqqaf fuq il-prinċipju ta' l-alfabet fonetku skond ma trodd il-għamla ta' alfabet semitku. B'dan l-alfabet inkitbu l-ismijiet maltin

ta' ħxejjex, xtieli, siġar, eċċ., fil-ktieb *Flora Melitensis* ta' Grech Delicata (1853) u dawk ta' l-agħsafar fil-*Quadro Geografico Ornotologico* (1843) ta' Schembri. It-Tabib Zerafa snin qabel, jiġifieri fl-1827, qisu żmien wieħed ta' meta Vassalli kien ħareġ it-Tieni edizzjoni bit-taljan tal-Grammatka Maltija, kien ħareġ il-*Flora Melitensis Thesaurus* li kien fiha l-ismijiet ta' ħxejjex, xtieli u siġar, eċċ., miktubin b'alfabet li kien bejn wieħed u ieħor l-istess wieħed li hu kien ressaq quddiem is-*Società Medica*. Qabel ma nibtet xirka oħra, jiġifieri l-*Accademia Filologica Maltese*, li ħasbet biex tmexxi iżjed 'il quddiem il-kitba tal-Malti, nsibu li l-Gvern fuq suġġeriment ta' Cornwall Lewis, wieħed mill-Kummissjonarji maħturin biex jistħarrġu fuq l-Affarijiet Amministrativi f'Malta (1836) kien daħħal fl-Iskejjel Primarji tal-Gvern Ktieb tal-Qari bl-Ingliż u bil-Malti, iżda billi dak il-ktieb kien miktub b'alfabet b'xi ittri għarbin u b xi kliem meħudin mill-Għarbi bla ma qatt kienu f'ilsien Malti, it-tagħlim tal-Malti bħala mezz għat-tagħlim tal-Lsien Ingliż tneħħa wara bil-kemm sentejn. B'dan ix-xorta ta' alfabet kien inkiteb il-ktieb *Catalogue of Different Kinds of Fish in Malta and Gozo* (1838) ta' Trapani. Dr Salvatore Cumbo fil-*Piano di Pubblica Istruzzione* (1841) flok l-alfabet Għarbi Ruman (kif dlonk kienu jsejħulu dan ix-xorta ta' alfabet) ressaq alfabet iżjed popolari li wieħed sata' jinqeda bih tajjeb għat-tagħlim fl-iskejjel. Fost dan it-twegħir ta' ftehim fuq il-għażla ta' alfabet Malti, li jkun xieraq għall-iskejjel, il-kitba tal-Malti ma setgħet qatt tieħu r-ruħ, sakemm fl-1843 is-*Società Filologica Maltese* twaqqfet bil-ħsieb li tgħin u xxerred il-kitba maltija fost il-poplu u fl-istess ħin tiffissa kitba li tkun tgħodd għat-tagħlim ta' ilsna oħra fl-iskejjel li dik il-ħabta l-aqwa li kien it-Taljan u mħabba f'hekk din ix-xirka fasslet alfabet fuq dak ta' dan il-lsien. Mill-1850, meta dan is-sistema daħal fl-Iskejjel Primarji tal-Gvern baqa' jseħħ sakemm fl-1883 nibtet ix-*Xirka Xemïa*, illi l-aqwa ħsieb tagħha kien li fil-waqt li tagħti lill-Malti xejra ta' kitba li taqbel l-iżjed mal-morfoloġija semitka tiegħu, toħloq alfabet b'ittri latini li jistgħu jaqdu l-prinċipji ta' dik il-kitba maltija.

Bis-saħħa tal-ħidma ta' l-*Accademia Filologica Maltese* ħarġu kotba tal-Konversazzjoni Maltija-Ingliża-Taljana u xi kotba tal-qari bil-Malti miktubin minn nies ta' l-iskola, bħalma kienu Pullicino, Falzon, Letard, u fosthom l-aqwa l-Professur Gio Antonio Vassallo u Annibale Preca li kienu għamlu ġabra ta' poeżijiet bil-Malti għat-tfal ta' l-Iskejjel. Il-*Ħrejjef u Ċajt* ta' Vassallo, Storja ċkejkna ta' Malta u l-Ħajja ta' Kristu, u xi kotba oħra nkitbu bis-sistema ta' l-*Accademia Filologica Maltese* għalkemm fihom hemm nieqsa r-reqqa ta' ortografija li tista' tgħidilha grammatikali.

Mat-twelid tax-*Xirka Xemïa* kien daħal it-tagħlim tal-Malti fil-klassijiet kollha ta' l-iskejjel Primarji flimkien mat-Taljan

u l-Ingliż, u għalhekk inkitbu u ħarġu stampati kotba talqari li jgħoddu għall-klassijiet kollha, u l-aqwa kittieb ta' dawn il-kotba kien Preca li kellu l-inkarku li joħroġ ukoll Tifsira ta' dan is-sistema fi ktejjeb. Il-programm tat-tagħlim Malti bl-Alfabet tax-*Xirka Xemïa* jidher minn Ċirkulari lis-Surmastrijiet maħruġa minn Savona li kien dak iż-żmien Direttur ta' l-Istruzzjoni Pubblika, fl-14 ta' Novembru, 1882.

Is-sistema tax-*Xirka Xemïa* nistgħu ngħidu li mietet finnieqa u magħha mietet ukoll ix-*Xirka* għax b'hekk inqerditilha darha. Ir-raġuni li għaliha s-sistema tax-*Xirka Xemïa* waqgħet wara bil-kemm sitt snin ħajja, nistħajjel li kienu iktarx il-prinċipji ta' xi awtoritajjiet u professjonisti kuntrarji għas-sistema fiha nfusha li fiha dehrilhom li sa tkun ta' ħsara għal xi lsien ieħor skolastiku milli t-twegħir ta' l-istess sistema. Mat-twaqqif tas-Senat Universitarju li taħtu kellha titmexxa d-dgħajsa tat-tagħlim kollu ta l-Iskejjel tal-Gvern bil-Liċeo u l-Università magħhom, mad-dimissjoni ta' Savona minn Direttur ta' l-Istruzzjoni Pubblika, naraw li fuq rapport ta' Kumitat maħtur dwar l-influwenza ta l-Alfabet Fonetiku tax-*Xirka* fuq it-tagħlim tal-Lsien Ingliż u Taljan, l-alfabet tax-*Xirka Xemïa* tneħħa mill-kotba ta' l-iskejjel u floku raġa' daħal ta' l-*Accademia Filologica Maltese.*

Billi minn żmien għall-ieħor il-kitba maltija sew fil-kotba ta' l-iskola tal-Gvern kemm fost il-kittieba baqgħet imħawda bla ebda regula sħiħa, fl-1893 twaqqaf Kumitat fost l-aħjar kittieba tal-Malti biex jiffissa alfabet xieraq li jaqbel kemm jista' jkun ma' simboli alfabetiċi li bihom aħna mdorrijin niktbu l-Malti u fl-istess ħin mal-morfoloġija u fonetka maltija. Is-sistema ta' kitba ta' dan il-Kumitat insibu mera tiegħu fil-*Muftieħ ta' Kitba Maltija* ta' Ġanni Vassallo li ħareġ 1901. Huwa jixbah lil dak ta' l-*Accademia Filologica Maltese*, iżda jersaq iżjed lejn ir-reguli tax-*Xirka Xemïa* għal dik li hi morfoloġija. Il-Kumitat jidher li wara xi ftit laqgħat infired u għalhekk mill-ftit ta' ħidma, li kif jidher kompliha Ġanni Vassallo bħala Segretarju, ma għandniex ħlief il-ktejjeb tiegħu li hu l-*Muftieħ tal-Chitba Maltija.* B'din is-sistema ta' ortografija mill-1900 sakemm twaqqfet l-*Għaqda tal-Kittieba tal-Malti* li ħarġet it-*Tagħrif tal-Kitba Maltija* (1924) inkitbu l-iktar kotba serji ta' qari malti; u għandna nistqarru li din is-sistema wkoll wara dik tal-Għaqda isseħħ għal żmien twil; kien fadlilha nifs qawwi biżżejjed u baqgħet popolari fost l-aħjar kittieba, insemmu wieħed mill-aqwa li kien Ġużè Muskat Azzopardi li baqa jinqeda biha fil-Vanġelji bil-Malti li kien għadu qed joħroġ meta s-sistema tal-Għaqda kienet għadha kif twaqqfet.

L-iskop tat-twaqqif tal-*Għaqda tal-Kittieba tal-Malti* kien għall-ewwel li jiffissa ortografija waħda fost il-kittieba kollha tal-Malti. Iżda din ma kenitx ħaġa li setgħet titwettaq hekk

minnufih qabel ma s-sistema tkun imdaħħla fit-tagħlim tal-Malti fl-iskejjel. Għalhekk l-ortografija ta' din il-Għaqda, minn mindu nħolqot sakemm dan l-aħħar daħlet fl-iskejjel, fil-Qrati u fl-amministrazzjoni tal-Gvern bħala sistema uffiċjali, baqgħet tinkiteb biss fost il-membri tal-Għaqda, u 'l hawn u 'l hinn fost xi kittieba ta' "*Il-Malti*" rivista' ta' l-istess Għaqda.

(*Tissokta*) A. Cremona